

راهکارهای آموزش عفاف و حجاب به فرزندان در خانواده بر پایه آیات و روایات

فرزانه خسروی^۱

چکیده

حجاب و عفاف تنها یک دستورالعمل دینی و وظیفه شرعی نمی باشند، بلکه از ضرورت های اجتماعی جوامع انسانی هستند که با وجود آن ها منافع و تأثیرات شگرفی در جامعه پدیدار شده و عدم رعایت آن ها زیان ها و آثار مخربی در فرهنگ عمومی اجتماع، اقتصاد و سیاست بر جای می گذارد. از طرف دیگر والدین از مهم ترین الگوهای فرزندان در انتخاب نوع پوشش هستند. باورهای دینی از جمله عفاف و حجاب در خانواده شکل می گیرد و استمرار می یابد لذا هدف این پژوهش آن است که با استفاده از منابع اصیل اسلامی نشان داده شود که نظام ارزشمند خانواده چگونه می تواند مقوله مهم و اساسی حجاب و عفاف را در فرزندان خود نهادینه سازد. در این مقاله به موضوع آموزش عفاف و حجاب به فرزندان در خانواده بر پایه آیات و روایات از طریق روش توصیفی، فیش برداری و کتابخانه ای پرداخته شده است. شیوه های آموزشی خانواده پیرامون نهادینه کردن و حفظ حجاب و عفاف در فرزندان اجرای جریانی است از سوی نهاد خانواده که طی آن بتوان با آموزش صحیح ارزش هایی همچون حجاب و عفاف را به صورت منظم و بادوام در عمق ضمیر ناخودآگاه افراد خانواده درونی نمود و در فضای خانه و جامعه گسترش داد به نحوی که ارزش ها و مقررات مربوط به آن در هر شرایطی توسط افراد به رسمیت شناخته شوند.

کلید واژه: آموزش، حجاب، خانواده، عفاف، فرزند

^۱ - طلبه سطح ۲ حوزه علمیه نرجس (س)

مقدمه

درباره ضرورت و فلسفه حجاب و عفاف بحث های گسترده ای شده است. اما ترویج این فرهنگ در جامعه و نهادینه سازی آن در میان نسل جدید، از مسائل مهمی است که واکاوی آن بایسته است. این مسئله مهم، تلاش نهادها و مراکز فرهنگی و نیز تلاش و همت مضاعف والدین را می طلبد. شاید تصور شود که حجاب فرزند ارتباطی به والدین ندارد و اینان در قبال بی حجابی فرزندان، مسئول نیستند اما در آموزه های دینی، کاملاً برعکس است. پس این سوال مطرح است که آموزش عفاف و حجاب به فرزندان در خانواده بر پایه آیات و روایات چیست. از آنجایی که فرزندان به نوع رفتارها و عملکرد والدین در موقعیت های گوناگون توجه ویژه دارد و به صورت غیر مستقیم آن ها را می آموزد بنابراین واکنش افراد خانواده نسبت به مسائل مذهبی از جمله عفاف و حجاب بر آن ها تأثیر عمیقی می گذارد لذا هدف این پژوهش آن است که با استفاده از منابع اصیل اسلامی نشان داده شود که خانواد چگونه می تواند فرهنگ ناب و غنی حجاب و عفاف را به فرزندان خود آموزش دهد از این رو لازم است به این مهم پرداخته شود. کتاب چگونه فرزندان ما با حجاب می شوند نوشته احمد لقمانی درباره این موضوع نگاشته شده است و آن را به صورت کلی مورد بررسی قرار داده است. مقالاتی مثل راهکارهای تقویت حجاب و عفاف در جامعه نوشته شریف طاهرپور که مسئله حجاب و عفاف را به طور خاص بررسی نکرده و آن را به طور کلی و در سطح جامعه مورد ارزیابی قرار داده است. هدف از نگارش این مقاله دستیابی به شیوه های آموزشی خانواده پیرامون نهادینه کردن و حفظ حجاب و عفاف در فرزندان می باشد.

۱- مفهوم شناسی

در مفهوم شناسی معنای لغوی و اصطلاحی مورد بررسی قرار می گیرد تا دید درستی نسبت به آن کلمات داشته باشیم.

۱-۱- تعریف لغوی و اصطلاحی حجاب

حجاب واژه‌ای عربی است و زبان شناسان عرب، برای آن، دو معنای اصلی برشمرده‌اند:

الف-حجاب، به مفهوم مانع و حایل میان دو چیز است، خواه آن دو چیز از امور مادی و اشیائی محسوس باشد و یا از امور معنوی و غیر محسوس. راغب چنین می‌گوید: «حجب و حجاب به معنای منع از وصول و رسیدن دو چیز به همدیگر است».^۱ صاحب مقاییس اللغة نیز می‌آورد: «حجب دارای یک معنای اصلی است و آن منع است. گفته می‌شود: حجبته، یعنی؛ منع کردم او را»^۲ همچنین فیومی می‌نویسد: «حجب به معنای منع است و از همین رو به پوشش حجاب گفته می‌شود زیرا پوشش مانع از مشاهده می‌شود و به دربان حجاب گفته می‌شود چون مانع و بازدارنده از ورود دیگران است».^۳

ب- حجاب به معنای ستر و پوشش: جوهری معنای پوشش را برای حجاب ذکر کرده و گفته است: «حجاب یعنی پوشش و حجاب درون انسان، یعنی آن چه که بین قلب و اعضای دیگر حائل می‌شود».^۴ همچنان که ابن منظور نیز در لسان العرب، حجاب را به معنای ستر دانسته و گفته است: «حجاب به معنای ستر و پوشش است. حجبه یعنی آن را پوشانید، زن محجوب زنی است که پوشیده باشد».^۵ «حجاب در اصل به معنای مانع از تلاقی دو چیز یا اثر

^۱ - راغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن، ص ۲۱۹

^۲ - ابن فارس، معجم مقاییس اللغة، ج ۲، ص ۱۴۳

^۳ - فیومی، مصباح المنیر، ج ۲، ص ۱۶۶

^۴ - جوهری، الصحاح، ص ۱۰۷

^۵ - ابن منظور، لسان العرب، ج ۳، ص ۵۰

آن دو است، چه هر دو چیز مادی و دیگری معنوی و نیز بدون تفاوت از این ناحیه که آن مانع و حجاب، شیء مادی باشد یا امر معنوی.^۱

اکنون پس از پرداختن به تعریف لغوی حجاب به بررسی تعریف اصطلاحی آن می پردازیم:

فقه‌ها در تعریف حجاب گفته‌اند: «حجاب لباسی است که زن برای حفظ عورت از اجانب می‌پوشد».^۲ در این تعریف، دو نکته قابل تأمل وجود دارد. اول این که لفظ «مرأه» نشان می‌دهد که حجاب مترادف پوشش زن است. و تعبیر حجاب مردان، قابل تأمل می‌باشد. دوم آن که بنا بر تعریف فوق، پوشش زن در هنگام نماز، حجاب نامیده نمی‌شود. تحقیق و تفحص در کتب فقیهان مسلمان (اعم از شیعه و سنی) ما را به این حقیقت هدایت می‌کند که حجاب به عنوان یک تکلیف شرعی و حکم الهی جایگاه خاص و ویژه‌ای در شرع مقدس اسلام دارد؛ به گونه‌ای که اصل این حکم از ضروریات دین بوده و تنها اختلاف در جزئیات مسأله است.^۳ از آنجا که وظیفه فقه تبیین احکام الهی و حدود آن هاست در کتب فقیهان مسلمان حدود پوشش زن (یا حجاب) چنین تعیین شده است: «زن باید بدن و موی خود را از مرد نامحرم بپوشاند، بلکه احتیاط واجب آن است که بدن و موی خود را از پسری هم که بالغ نشده ولی خوب و بد را می‌فهمد و به حدی رسیده که مورد نظر شهوانی است، بپوشاند».^۴

اما نکته‌ای که هنگام جستجوی واژه حجاب در آثار فقیهان دینی به چشم می‌خورد آن است که فقها از لفظ حجاب استفاده نکرده‌اند، بلکه بیشتر واژه «ستر» را به کار برده‌اند و احکام آن را ذیل مباحث دیگر عنوان کرده و باب مستقلی بدان اختصاص نداده‌اند مثلاً بعضی در کتاب الصلاة و در بحث از این مسأله که هنگام نماز پوشش باید چگونه باشد، فصلی با عنوان «فی الستر و الساتر» گشوده و در آن ضمن بحث از نحوه پوشش حین صلاه، از پوشش زن نزد نامحرم هم سخن گفته و حد آن را تعیین کرده است.^۵ بعضی دیگر در احکام نکاح و ذیل عنوان

^۱ - مصطفوی، التحقيق فی کلمات القرآن، ج ۲، ص ۱۷۷

^۲ - انصاری، الموسوعة الفقهية الميسرة، ج ۲، ص ۲۳۷

^۳ - حکیم، مستمسک العروة الوثقی، ج ۵، ص ۲۳۹

^۴ - موسوی خمینی، توضیح المسائل، ص ۳۸۴

^۵ - همان

احکام نگاه کردن حدود پوشش زنان را مطرح کرده‌اند.^۱ نتیجه بحث آنکه، حجاب در فقه به معنای پوشش خاص زنان است که همه بدن را به جز صورت و دو دست از نامحرمان بپوشاند که حکم آن در شرع مقدس اسلام وجوب است. امروزه نزد عامه‌ی مردم آن معنایی از حجاب که بیش از همه به ذهن می‌آید، همین معنای فقهی حجاب می‌باشد. اما در کتب فقها بیشتر از واژه «ستر» استفاده شده و از این نظر واژه حجاب از الفاظی است که استعمال آن نسبتاً جدید است.^۲ در واقع دقیقاً معلوم نیست که از چه زمانی و چرا واژه‌ی حجاب در معنای پوشش زن به کار گرفته شده است

۲-۱- تعریف لغوی و اصطلاحی عفاف

در لسان العرب ذیل واژه عَفَّت چنین آمده است: «خودداری از آنچه که زیبا و شایسته نیست، خودداری از حرام‌ها و طمع‌های پست».^۳ در قاموس المحيط می‌خوانیم: «خودداری از آنچه زیبا و شایسته نیست مانند استعف و تعفف».^۴ آنچه از جستجو در سایر کتاب‌های لغت می‌توان فهمید این است که عَفَّت به معنای نگه داشتن نفس از ارتکاب معاصی و کارهای حرام می‌باشد. خواجه نصیرالدین طوسی هنگامی که از فضایل چهارگانه اخلاقی سخن به میان می‌آورد، جایگاه عَفَّت را چنین تبیین می‌کند: «فضایل چهار بود، اول: تهذیب قوت نظری و آن «حکمت» بود، دوم تهذیب قوت عملی و آن «عدالت» بود و سوم تهذیب قوت غضبی و آن «شجاعت» بود و چهارم تهذیب قوت شهوی و آن «عَفَّت» بود»^۵

برخی از عالمان اخلاق گفته‌اند: «عَفَّت دارای مفهوم عام و خاص است؛ مفهوم عام آن خویشتن‌داری در برابر هر گونه تمایل افراطی و نفسانی است و مفهوم خاص آن خویشتن‌داری در برابر تمایلات بی‌بند و باری جنسی است».^۶ حاج ملا احمد نراقی در کتاب ارزشمند خود برای قوه شهویه سه حالت در نظر می‌گیرد: «افراط» که از آن به «شره» تعبیر می‌شود.

^۱ - موسوی خمینی، تحریر الوسیله، ج ۲، ص ۲۴۴

^۲ - ابن منظور، لسان العرب، ج ۹، ص ۲۸۱

^۳ - همان، ج ۹، ص ۲۵۲

^۴ - فیروز آبادی، قاموس المحيط، ج ۳، ص ۱۷۷

^۵ - طوسی، اخلاق ناصری، ص ۱۲۳

^۶ - مکارم شیرازی، اخلاق در قرآن، ج ۲، ص ۲۸۳

رفت ولی موفق شدم قرآن کوچک را که اطرافش آتش گرفته بود، خاموش کنم. تعبیر خوابم چیست؟ آیت الله بروجردی فرمود: من تعبیر خواب نمی دانم ولی در تهران شخصی به نام آیت الله سید احمد قمی هست که در تعبیر خواب استاد است. نزد ایشان برو تا خوابت را تعبیر کند. آن شخص می گوید نزد آیت الله سیداحمد قمی رفتم و خوابم را تعریف کردم. ایشان فرمود: تو سه دختر داری که یکی بزرگ و دیگری متوسط و سومی کوچک است. دختر اولی و دومی بی حجاب شدند. آن دو، همان دو قرآنی بودند که کاملاً سوختند ولی دختر سومت تا درس ابتدایی اش تمام شد و خواست به دوره بالاتر برود و به این بهانه بی حجاب شود، گفتی دیگر اجازه نمی دهم این دختر از دستم برود و او را از رفتن به دبیرستان منع کردی او همان قرآن کوچک است. اطرافش سوخت ولی آتش آن را خاموش کردی. آیا این ها را که گفتیم، درست است؟ مرد گفت: کاملاً درست است.^۱

^۱ - حسینی، نقش زنان صالحه در اصلاح جامعه، ص ۴۱۴

نتیجه گیری

در این مقاله به موضوع آموزش عفاف و حجاب به فرزندان در خانواده بر پایه آیات و روایات پرداخته شده است. در آیات قرآنی زیادی و همین طور روایات وارده از اهل بیت علیهم السلام موضوع حجاب و عفاف مورد بررسی و کنکاش قرار گرفته است. خانواده نقش اساسی در تربیت اخلاقی و سلامت روحی و روانی فرزندان دارد. خانواده در مقام مربی باید سعی کند تا در کودک فضائل اخلاقی به ملکات اخلاقی مُبدل گردد. ضمیر کودکان و نوجوانان همچون لوح سفیدی قابل قبول هر تربیتی است، که هر چیزی به صفحه ذهن و فکر آنها نقش ببندد، می پذیرند. تربیت دینی فرزندان یک ضرورت است. کسانی که تربیت کودکان و نوجوانان خود را از وظائف خویش به حساب نمی آورند، عواقب این بی توجهی به صورت آسیب های روحی، روانی و جسمی و جنسی در فرزندان آنها پدیدار می گردد. عمق بخشیدن به آموزه های دینی در کودکان و نوجوانان، آنان را از اینگونه لطمه ها و آسیب های اخلاقی و اجتماعی مصون می دارد.

از عوامل مؤثر در تربیت و پرورش کودکان و نوجوانان شناخت شیوه های مؤثر در حفظ و نهادینه کردن حجاب و عفاف در آنها می باشد. اگر این شناخت حاصل شد تربیت و پرورش و رشد کودکان و نوجوانان بهتر، راحت تر و صحیح تر انجام می گیرد. کودکان و نوجوانان به دلیل جدید العهد بودن و پاک بودن فطرتشان قابلیت تربیتشان بیشتر است و لذا تربیت باید از اول کودکی باشد و خانواده با برنامه به تربیت این امانات الهی بپردازد. انس دهی کودکان و نوجوانان با ارزش های اخلاقی از جمله: فریضه حجاب و عفاف، تکرار با برنامه، نمایش الگویی و عملی والدین و اعضاء خانواده، تشویق و ترغیب و عادت دهی مطلوب کودکان و نوجوانان به انجام ارزش ها و فرایض موجب نهادینه شدن ارزش ها و فرائض الهی نفوس و وجود آنها می گردد و به عبارتی دیگر ارزشها آگاهانه و عالمانه درونی می گردد و عمق می یابد و سطحی و زودگذر نخواهد بود. اگر این کار صورت گیرد آنها به مراتب عالیه خواهند رسید.

شناسائی و پیدا کردن راهکارها ، شیوه ها و مهارت های مؤثر در آموزش ، تبیین ، الگوسازی و نهادینه نمودن ارزشها و فرائض دینی موجب می گردد تا با بهره گیری صحیح و با برنامه بتوانیم از آن شیوه ها و روش ها بهره جسته و با زمینه سازی ، فضا سازی ، جهت بخشی و الگو دهی و با استمداد از عناصری همچون محبت ، تشویق و تذکر به نهادینه نمودن یا درونی نمودن و عمق بخشی به ارزشها و فرائض دینی اقدام نمود.

منابع فارسی

قرآن (ترجمه فولادوند)

- ۱- ابن ابی الحدید، شرح نهج البلاغه، ج ۲۰ ، غلامرضا لایقی، تهران، نیستان، ۱۳۹۴
- ۲- ابن شعبه حرانی، تحف العقول، ترجمه صادق حسن زاده، قم ، انتشارات آل علی، ۱۳۸۲
- ۳- ابن فارس، احمد بن فارس، معجم مقاییس اللغة ، محقق عبدالسلام محمد هارون، ج ۲ ، قم، مکتب الاعلام اسلامی، بی تا
- ۴- ابن فهد حلی، احمد بن محمد، عدة الداعی، ترجمه حسین فشاھی، مشهد، جعفری، ۱۳۷۵
- ۵- ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، ج ۱۴ ، بیروت، صادر، بی تا
- ۶- انصاری، محمد علی، الموسوعة الفقهیه المیسرة، ج ۲، قم ، مجمع الفکر الاسلامی، ۱۳۸۹
- ۷- بهشتی ، محمد. ابوجعفری ، مهدی. فقیهی ، علی نقی، آرای دانشمندان مسلمان در تعلیم و تربیت و مبانی آن، ج ۲ ، تهران، سمت، ۱۳۸۸
- ۸- جوهری، اسماعیل بن حماد، الصحاح ، بیروت، دار العلم للملایین، ۱۳۷۶
- ۹- حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه ، ج ۲۰، تهران، انتشارات اسلامی، ۱۳۶۷
- ۱۰- حسینی، نعمت الله، نقش زنان صالحه در اصلاح جامعه، تهران، عصر انقلاب، ۱۳۸۴
- ۱۱- حکیم، محسن، مستمسک العروة الوثقی، ج ۵، قم، دارالتفسیر، ۱۳۷۴
- ۱۲- داوودی، محمد، سیره تربیتی پیامبر و اهل بیت، ج ۲ ، تهران، پژوهشکده حوزه و دانشگاه تهران، ۱۳۹۴

- ۱۳-راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات الفاظ القرآن، بیروت، دارالقلم، ۱۴۱۲
- ۱۴-شکوهی، محسن، تعلیم و تربیت اسلامی، تهران، شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران، ۱۳۷۶
- ۱۵-طباطبایی، محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، ترجمه موسوی همدانی، قم، دارالفکر، ۱۳۶۶
- ۱۶-طبرسی، حسن بن فضل، مکارم الاخلاق، قم، شریف رضی، ۱۳۷۷
- ۱۷-طوسی، نصیر الدین، اخلاق ناصری، تهران انتشارات خورشید، ۱۳۸۴
- ۱۸-فیروز آبادی، محمد بن یعقوب، قاموس المحيط، بیروت، دار الجیل، بی تا
- ۱۹-فیومی، احمد بن محمد، مصباح المنیر، ج ۲، تهران، هجرت، ۱۳۸۳
- ۲۰-کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، ج ۶، تهران، انتشارات اسلامی، ۱۳۶۲
- ۲۱-لقمانی، احمد، چگونه فرزندان ما با حجاب می شوند، تهران، بهشت بینش، ۱۳۸۹
- ۲۲-مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، ج ۵، تهران، اسلامی، ۱۳۸۶
- ۲۳-مصطفوی، حسن، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، ج ۴، بیروت، دارالکتب العلمیه، بی تا
- ۲۴-مطهری، مرتضی، تعلیم و تربیت در اسلام، تهران، صدرا، ۱۳۷۱
- ۲۵-مکارم شیرازی، ناصر، اخلاق در قرآن، چاپ دوم، قم، ۱۳۸۱
- ۲۶-موسوی خمینی، روح الله، توضیح المسائل، تهران، نیلوفرانه، ۱۳۹۵
- ۲۷------، تحریر الوسیله، ج ۲، قم، دارالعلم، بی تا
- ۲۸-نراقی، احمد، معراج السعاده، قم، جمال، ۱۳۷۱

مقالات و پایان نامه ها

۲۹-ابراهیمی، محبوبه، راه های نهادینه سازی حجاب و عفاف در فرزندان، ره توشه، شماره ۱۱۴، ۱۳۹۸

۳۰-زاهدی، عبدالرضا، امرامی، ایوب، نظریگی، مریم، روش قرآن کریم در نهادینه سازی عفاف و حجاب، فصلنامه شورای فرهنگی اجتماعی زنان، شماره ۴۹، ۱۳۸۹

۳۱-طاهریپور، شریف، راهکارهای تقویت حجاب و عفاف در جامعه، ماهنامه مهندسی فرهنگی، شماره ۴۵ و ۴۲

۳۲-علاءالدین، محمدرضا، شیوه های مؤثر برای نهادینه کردن حجاب و عفاف در کودکان و نوجوانان از منظر قرآن و روایات، فصلنامه قرآنی کوثر، شماره ۳۲، ۱۳۹۲

۳۳-فرهادیان، فاطمه، عفاف و حجاب در سیره ی حضرت زهرا، ماهنامه پیام زن، شماره ۲۲۶، ۱۳۹۰

۳۴-ملکی گلندوز، پری، بررسی شیوه های تربیتی و آموزش های خانواده پیرامون نهادینه کردن و حفظ حجاب و عفاف در کودکان و نوجوانان، سومین کنفرانس بین المللی پژوهش های نوین در مدیریت اقتصاد و علوم انسانی، ۱۳۹۵

۳۵-یوسفیان، نعمت اله، تربیت دینی فرزندان، تهران، زمزم هدایت وابسته به پژوهشکده علوم اسلامی امام صادق (ع)، ۱۳۸۶